

**ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆԴԵՊ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒՄԸ
ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ՀԱԿՈՐ

Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,

ԳՊՀ դասախոս

e-mail: hkhachatr@mail.ru

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՆԻՆԱ

ՀԱԱՀ դասախոս

e-mail: ninavardanyan@mail.ru

Կրթության համակարգը կարևոր նշանակություն ունի յուրաքանչյուր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման, հասարակության բարեկեցության բարելավման և սոցիալական ապահովության բարձրացման համար:

Ուսումնասիրության նպատակն է՝ հեղափոխության և վերլուծության հիման վրա բացահայտել բարձրագույն կրթության համակարգի արդիականացման խնդիրները, նախանշել բարելավման ուղիներ, որոնք կարող են ապահովել համակարգի հեղափոխական զարգացումը:

Վերլուծության արդյունքում պարզեցինք, որ եթե ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակը մնա նույնը, և եթե Հայաստանում շարունակվեն միգրացիայի, ծնելիության և մանկական մահացության միտումները, ապա բարձրագույն կրթության պահանջարկի անկման միտումը կշարունակվի:

Բանալի բառեր՝ Բարձրագույն կրթություն, ֆինանսավորում, պահանջարկ, կրթական ծառայությունների շուկա, մասնագիտական կրթության շուկա, միգրացիա, ծնելիություն, մարդկային ռեսուրսներ:

Յուրաքանչյուր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման, հասարակության բարեկեցության բարձրացման և սոցիալական անվտանգության բարձրացման համար կարևոր և առանցքային նշանակություն ունի կրթական համակարգը: Բարձրագույն կրթության զարգացումը կենսական նշանակություն ունի հատկապես բնական պաշարներով ոչ հարուստ, բարդ աշխարհաքաղաքական խնդիրներ ունեցող Հայաստանի համար: ՀՀ բարձրագույն կրթության ցուցանիշների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բարձրագույն կրթության նկատմամբ պահանջարկը տարեցտարի հետևողականորեն կրճատվում է: Դրան նպաստող գործոններից են ՀՀ-ում միգ-

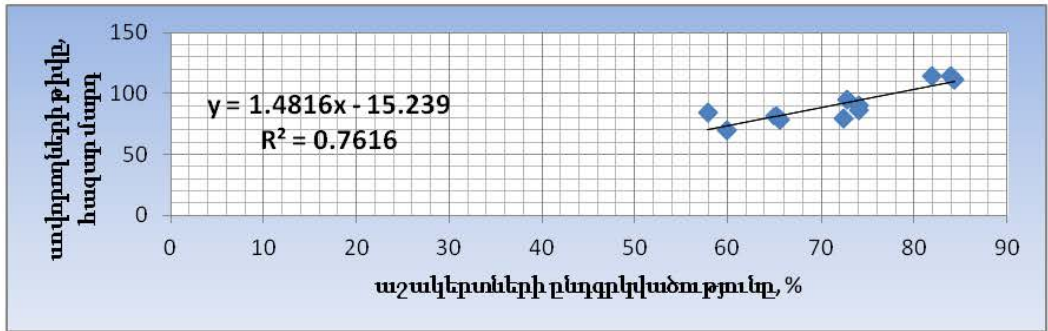
րացիայի տեմպերը, ավագ դպրոցներում աշակերտների ներգրավվածության ցածր մակարդակը, որոնց դինամիկան ներկայացված է գծապատկեր 1-ում:¹

Գծապատկեր 1. ՀՀ ավագ դպրոցներում աշակերտների ներգրավվածության, միգրացիայի տեմպերի և բուհերում սովորող ուսանողների թվաքանակի դինամիկան

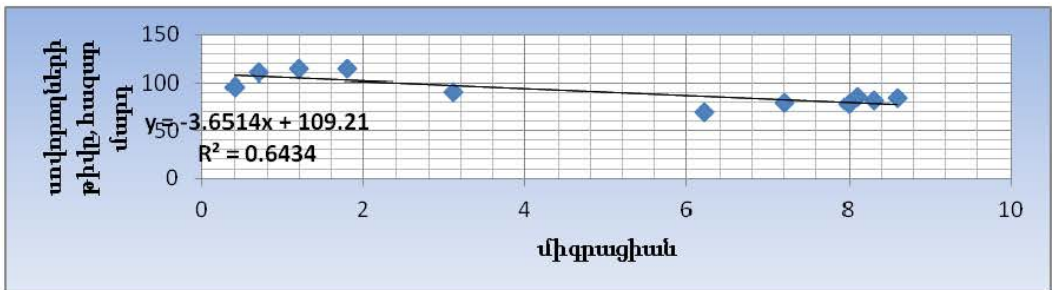

Վերոնշյալ ցուցանիշների միջև փոխադարձ կապը պարզաբանելու արդյունքում պարզ է դառնում, որ ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակի 1 տոկոսով ավելացումը բերել է բուհերում սովորողների թվաքանակի 1482-ով ավելացման: Կապը այս ցուցանիշների միջև ուժեղ է $r_{xy}=0.873/$, և բոլոր մյուս հավասար պայմաններում բուհերում սովորողների թվաքանակի փոփոխությունը կամ վարիացիան 76.2 տոկոսով պայմանավորված է ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակի վարիացիայով /գծապատկեր 2/: Մյուս կողմից, միգրացիայի ցուցանիշի ավելացման արդյունքում սովորողների թվաքանակը կրճատվել է 3651-ով: Կապը ուժեղ է $r_{xy}=0.8/$, և բոլոր մյուս հավասար պայմաններում սովորողների թվաքանակի վարիացիան կամ փոփոխությունը 64.3 տոկոսով պայմանավորված է եղել միգրացիայի վարիացիայով /գծապատկեր 3/: Հատկանշական է, որ բուհերում սովորողների թվաքանակի վարիացիան 47,32 տոկոսով պայմանավորված է եղել ՀՀ-ում ծնվածների թվաքանակի ավելացմամբ /գծապատկեր 4/: Մոդելները վիճակագրորեն նշանակալի են:

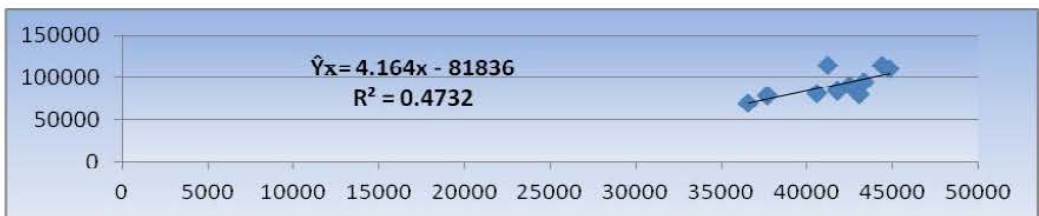
¹https://armstatbank.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank__2%20Population%20and%20social%20processes__28%20Population/PS-pp-5-2019.px/?rxid=7e30e348-6499-4d83-bd6c-7291bf6c4279

Գծապատկեր 2. Ավագ դպրոցում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակի ազդեցությունը սովորողների թվաքանակի վրա

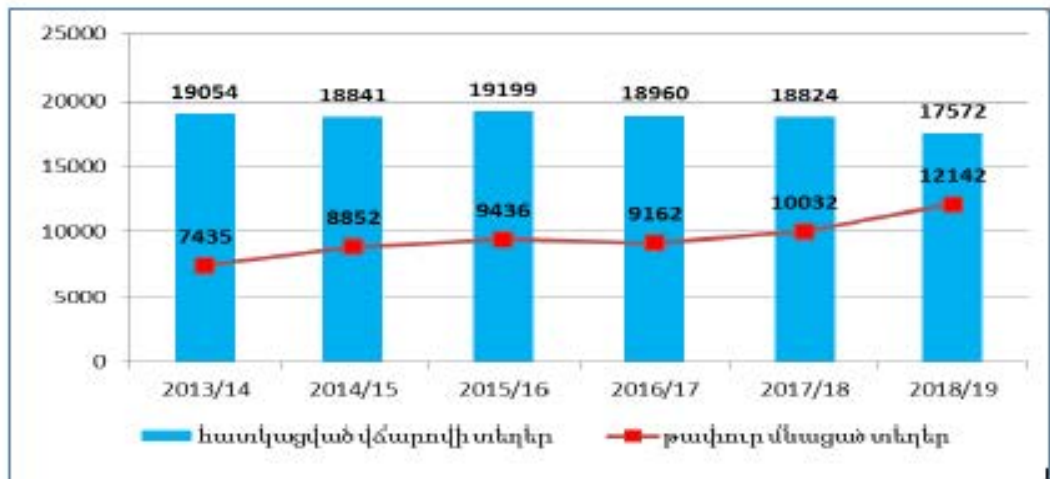

Գծապատկեր 3. Սովորողների թվաքանակի վրա միգրացիայի ազդեցությունը

Գծապատկեր 4. Սովորողների թվաքանակի վրա ծնվածների թվաքանակի ազդեցությունը

Ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակի նվազումը, ինչի արդյունքում կրճատվել է բուհ ընդունվողների թվաքանակը, հիմնականում կարելի է կապել ավագ դպրոցում կրթության որակի ապահովման չբավարարող մակարդակի հետ: Սրա ազդեցությամբ 2011-2019 ուսումնական տարիներին ընդունելության արդյունքներով թափուր մնացող կրթական տեղերի թիվը հետևողականորեն աճել է /գծապատկեր 5/:

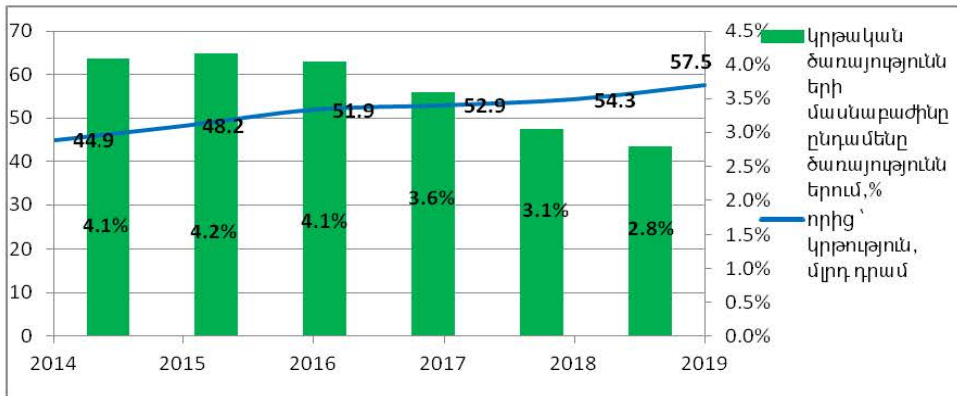

Պատկեր 5. Բուհերի ինքնակրթական և թափուր մնացած վճարովի հիմունքները, Կրթական տեղերի շարժը՝

Այսինքն՝ եթե ավագ դպրոցներում աշակերտների ընդգրկվածության մակարդակը մնա նույն տիրույթում, պահպանվեն նաև ՀՀ-ում միգրացիայի տեմպերը, մյուս կողմից, հաշվի առնելով ծնելիության և մանկամահացության ցուցանիշների միտումները, կարծում ենք՝ բարձրագույն կրթության պահանջարկի անկման միտումը դեռ կշարունակվի:

Չնայած ՀՀ-ում կրթության ոլորտի բարեփոխումներին, որոնք հնարավորություն տվեցին որոշակիորեն լուծելու համակարգում առկա շատ խնդիրներ, կայունացնելու իրավիճակը և նախադրյալներ ստեղծելու զարգացման համար, այդուհանդերձ կրթության համակարգը դեռևս հեռու է իր առաքելության լիարժեք և ամբողջական իրականացումից, առաջ են եկել նոր մարտահրավերներ, որոնց հաղթահարմամբ է պայմանավորված կրթության ապագան. Տարեցտարի ավելանում են կրթության համար նախատեսված ծախսերը (գծապատկեր 6), սակայն բարեփոխումների շրջափոխի և հասարակության կողմից արժևորվող ձեռքբերումների բացակայության պատճառով կրթության համակարգը հայտնվել է մի իրավիճակում, երբ խստորկան է բուհերի հեղինակությունը, վստահված է վստահությունը բարեփոխումների և համակարգի ներքին և արտաքին զարգացման: Այսօր կրթության բնագավառի գերխնդիրն է կրթության որակի բարձրացումը, որը պետք է ապահովի համակարգի արդյունավետ գործունեությունը և թաղարացիների՝ իրենց ընդունակություններին և ձգտումներին համապատասխան կրթություն ստանալու հավասար հնարավորությունը:

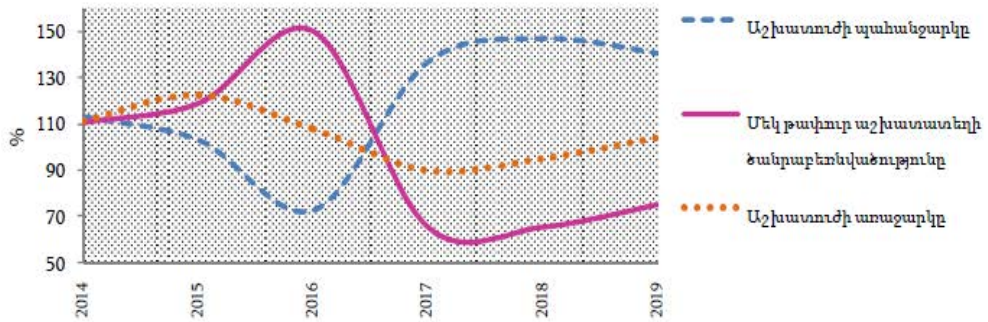
¹ https://armstatbank.am/pwweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank__2%20Population%20and%20social%20processes__22%20Education/PS-ED-11-2018.px/?nid=1a0ea56e-56f9-462e-8299-32a60410a491

Գծապատկեր 6. Կրթական ծառայությունների թողարկումը և տեսակարար կշիռը համախառն ծառայությունների ծավալում

Տարեցտարի բարձրացող ուսման վճարները կրճատում են ցածր կենսամակարդակ ունեցող խավի կրթություն ստանալու հավանականությունը: Մյուս կողմից՝ Հայաստանն ունի բացառիկ մարդկային պոտենցիալ բարձրագույն կրթության ոլորտում: Սա ակնհայտ է դառնում, երբ տեսնում ես, թե քանի ուսանող, դասախոս և գիտաշխատող է ամեն տարի հեռանում ՀՀ-ից ու զգալի հաջողությունների հասնում այլ երկրներում: Ցավոք, այդ տաղանդավոր կադրերը բավարար չափով չեն կարողանում իրենց տեղը գտնել հայրենիքում: Աշխատուժի պահանջարկը և թափուր աշխատատեղերի ծանրաբեռնվածությունը ներկայացված է գծապատկեր 7-ում:

ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտում այսօր գործող ուսուցման մոդելի առանձնահատկություններից է այն, որ շրջանավարտների զգալի մասը բավարար չափով պատրաստ չէ մասնագիտական գործունեությանը: Նրանցից շատերն անհրաժեշտ գիտելիքներ չեն ունենում Հայաստանի շուկայում իրենց մասնագիտությամբ աշխատելու համար: Մյուս կողմից՝ ՀՀ գործատուները նույնպես թերահավատորեն են վերաբերվում հայաստանյան բուհերն ավարտած մասնագետների կարողություններին: Այս խնդիրն ակնհայտ է հատկապես տեխնոլոգիաների ոլորտի մասնագետների մոտ, քանի որ գործատուն նախընտրում է արտասահմանում կրթված կամ վերապատրաստված մասնագետին վճարել կրկնակի, իսկ հայաստանյան բուհն ավարտած անձը ստիպված է իր մասնագիտական կարիերան սկսել շարքային բանվորությունից՝ այն ակնկալիքով, որ գուցե մի քանի տարի անց իրեն ևս նման հնարավորություն կընձեռվի: Հարցը միայն որակյալ մասնագետ թողարկելու մեջ չէ:

Գծապատկեր 7. Աշխատուժի պահանջարկը և թափուր աշխատատեղերի ծանրաբեռնվածությունը տոկոսներով, նախորդ տարվա նույն ամսվա համեմատությամբ

Բոլոնիայի հոչակագրի ստորագրումից հետո՝ 2005թ.-ից Հայաստանում ուսում ստացած մարդիկ հնարավորություն ստացան աշխատելու իրենց մասնագիտություններով նաև Եվրոպայում: Բայց դա անելու համար նրանք պետք է ունենան տվյալ երկրի ստանդարտներին համապատասխան մասնագիտական կրթություն: Նշենք, որ նոր համակարգին անցնելու արդյունքում բուհերում համեմատաբար կրճատվել է լսարանային ուսուցման ժամաքանակը, դրա փոխարեն ավելացվել է արտալսարանային ուսուցման համար նախատեսված ժամաքանակը: Փաստորեն, այս համակարգն ավելի շատ մղում է ինքնակրթության: Մեր կարծիքով, սա դրական փոփոխություն է, քանի որ ուսուցման համար պարզապես անիրական է ուսանողից պահանջել, որ նա ամեն առարկային տրամադրի արտալսարանային մոտ 58 ժամ, ինչը դասընթացների լսարանային ժամաքանակից ավել է մոտ 2 անգամ:

Փոփոխման է ենթարկվել նաև գնահատման կարգը. գնահատումը կատարվում է 20 միավորանոց սանդղակով. գնահատվում են ինքնուրույն աշխատանքները, ուսանողի հաճախելիությունը ու լսարանում ուսանողի ցուցաբերած ակտիվությունը: Այս նոր համակարգի շնորհիվ ուսումնական ծրագրերը դառնում են առավել ճկուն, ուսանողները ձեռք են բերում դասընթացների լայն ընտրության հնարավորություն: Սակայն այստեղ բացասական է այն փաստը, որ չնայած բացակայությունները լրացվում են, այնուհանդերձ կրեդիտները հաշվարկելիս այդ լրացումները հաշվի չեն առնվում: Մեր կարծիքով, Բոլոնիայի հոչակագիրն ամենևին էլ չի նախատեսում որակավորման մեկ միասնական չափանիշի ստեղծում: Ընդիակառակը, յուրաքանչյուր երկիր պետք է ունենա որակավորման իր ազգային հենքը, իսկ ընդհանուր պետք է լինեն այդ հենքերի բնութագրիչները, որոնք էլ հնարավորություն

¹ <https://www.armstat.am/file/doc/99516743.pdf>

կտան ճիշտ հասկանալու և գնահատելու որակավորումները: Անշուշտ, բարեփոխումները և դրանց հնարավոր հետևանքները դիտարկելիս օգտակար է ուսումնասիրել նմանատիպ երկրների փորձը, որտեղ արդեն կատարվել են փոփոխություններ: Որպես օրինակ կարող է ծառայել Վրաստանը: Վրացական բարեփոխումների համակարգը փորձ է արել որդեգրելու գիտության և կրթության կազմակերպման անգլոսաքսոնական մոդելի ամերիկյան տարբերակը: Ամերիկյան համակարգի արդյունավետության նախապայմաններից մեկն այն է, որ այն հիմնվում է մասնավոր նախաձեռնության և մասնավոր ֆինանսավորման վրա: Ամերիկյան լավագույն համալսարանները և գիտահետազոտական կենտրոնները մասնավոր են, և անգամ պետական կազմակերպություններում մասնավոր ներդրումներն ունեն կարևոր նշանակություն: Իսկ եկամուտի մեծ մասը կազմում են ոչ թե հենց համալսարանների վաստակած գումարները, այլ բարերարների նվիրատվությունները: Այս համակարգի հիմքում ընկած է երկու հիմնական գործոն. առաջինը՝ Միացյալ Նահանգներում գործում է բարերարության բավականին զարգացած ավանդույթ, որի հիմքում գլխավորապես սեփական ուժերի և ոչ պետական միջամտության վրա հույս դնելու փորձն է: Երկրորդ գործոնն է բարեգործության համար պայմաններ ստեղծող ամերիկյան հարկային օրենսդրությունը: Փաստացի, խոշոր հարկատուներին վերապահվում է ընտրության հնարավորություն. իրենց հարկերի տնօրինումը հանձնել պետությանը կամ ինքնուրույն զբաղվել այս գործով՝ համապատասխան գումարը ուղղակիորեն փոխանցելով հասարակական կարիքների բավարարմանը: Զարմանալի չէ, որ շատերն ընտրում են երկրորդ տարբերակը:

ՀՀ-ում պետական բուհերի մուտքերի մոտ 75 տոկոսը կատարվում է ի հաշիվ ուսման վարձերի, պետական բյուջեից մուտքերը չեն գերազանցում 30 տոկոսը: Արդյունքում որակի մասին խոսք լինել չի կարող, քանի որ յուրաքանչյուր բուհ ուսանողների թվաքանակի համալրման խնդիր է ունենում:

Հատկանշական է, որ Եվրոպական երկրներում, այդ թվում և հետխորհրդային, և՛ կրթությունը, և՛ գիտական հետազոտությունները հիմնականում ֆինանսավորվում են պետության կողմից: Սա, իհարկե, որոշիչ գործոն է: Անգլոսաքսոնական երկրներում, որտեղ համալսարանները մասնավոր են, բարձրագույն կրթությունը վճարովի է, իսկ Եվրոպական երկրներում հիմնականում անվճար է, և միայն խորհրդանշական գումար է հատկացվում կազմակերպչական ծախսերի համար:

ԱՄՆ-ում վճարովի համակարգի ծախսերը մեծապես փոխհատուցվում են շնորհիվ լավ զարգացած կրթաթոշակային համակարգի: Կրթաթոշակները տրամադրվում են ինչպես համալսարանների, այնպես էլ բազմաթիվ բարեգործական կազմակերպությունների կողմից, ինչը թույլ է տալիս ընդունակ ուսանողներին կրթություն ստանալ՝

անկախ նյութական դրությունից: Վրաստանում այդ ուղղությամբ աշխատանքներ են տարվում. կրթության և գիտության նախարարության որոշման համաձայն՝ առավել ընդունակ ուսանողների ուսման համար վճարում է պետությունը:

ՀՀ-ում էլ կարծես գործում է միջանկյալ մի համակարգ. ուսանողների մի մասն ընդունվում է անվճար, մյուս մասն էլ՝ վճարովի ուսուցման համակարգ: Ուսման ընթացքում բարձր առաջադիմության դեպքում վճարովի համակարգում սովորողները հնարավորություն են ստանում անցնելու անվճար համակարգի: Այս համակարգը հաստատվել է զուտ պետական նկատառումներով, որպեսզի նվազեցվեն համալսարանների համար ծախսվող պետական գումարները՝ այս ծախսերի մի մասը փոխանցելով համալսարաններին:

Այնուհանդերձ, բարձրագույն կրթությունը մատչելի չէ միջին եկամուտ ունեցող ընտանիքների երեխաների համար՝ անկախ վերջիններիս ընդունակություններից: Էապես կրճատվում է բարձրագույն կրթություն ունեցող մարդկանց թիվը, կատարվում է բարձրագույն կրթության էլիտարացում, ինչը անխուսափելիորեն հանգեցնում է հասարակության բևեռացմանը: Այս անցման առավելություններից կարելի է համարել համալսարանների ֆինանսավորման բարելավումը, ներառյալ դասախոսների աշխատավարձերի բարձրացումը:

Հիմք ընդունելով մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները՝ առաջարկում ենք.

1. բուհերում թափուր մնացած տեղերի կրճատման նպատակով կատարելագործել բուհ ընդունվելու մեխանիզմները,

2. ՀՀ-ում կրթության պահանջարկի մեծացման և կրթությունը գրավիչ դարձնելու նպատակով պարբերաբար իրականացնել կրթական ծրագրերի արդիականացում՝ միջազգային ծրագրային չափանիշներին և աշխատաշուկայի պահանջներին համապատասխան: Փոխել ուսումնանյութական բազան, բուհերում վերանայել մասնագիտությունների ցանկը, քանի որ շատ դեպքերում այն չի համապատասխանում շուկայի ներկայիս պահանջներին:

3. Կիրառել կրթական համակարգի այնպիսի մոդել, ըստ որի՝ բարձրագույն կրթությունը վճարովի է, և վարձավճարը կարելի է փոխհատուցել լավ զարգացած կրթաթոշակային համակարգի հաշվին: Կրթաթոշակները կարող են տրամադրվել ինչպես համալսարանների, այնպես էլ բազմաթիվ բարեգործական կազմակերպությունների կողմից՝ դրանց տրամադրելով հարկային որոշակի արտոնություններ: Դա թույլ կտա ընդունակ ուսանողներին կրթություն ստանալ՝ անկախ նյութական ապահովվածությունից:

4. Խորացնել բուհ-գործատու համագործակցությունը, գործատուներին ներգրավել կրթական ծրագրերի իրականացման հարցերում, ավելացնել գործատուների հետ իրականացվող համատեղ ծրագրերի, պրակտիկաների, գիտահետազոտական աշխատանքների ծավալները: Վերջինս որոշ չափով կօգնի ուսանողին բուհն ավարտելուց հետո արագ աշխատանքի անցնել գործատուներից որևէ մեկի մոտ, մյուս կողմից կխթանի նաև գիտահետազոտական աշխատանքներ կատարելը:

5. Կրթության հանդեպ պահանջարկի բարձրացման նպատակով առաջարկում ենք խթանել ավագ դպրոցներում աշակերտների ներգրավվածության մակարդակի բարձրացումը կրթության որակի բարձրացման միջոցով:

Օգտագործված գրականություն

1. Бизнес и высшее образование в условиях перехода к рыночной экономике, Тез. Докл./Алтай ГТУ, 1997.
2. Быченко Ю. Г., Важнейший показатель человеческого капитала //Человеческие ресурсы, 2001, №3.
3. Галаган А. И., Анализ преподавательского, вспомогательного и административного персонала в системах образования зарубежных стран // Социально-гуманитарные знания, N 5, 2010, с. 45.

STUDYING THE DEMAND FOR HIGHER EDUCATION AND WAYS TO IMPROVE IT

KHACHATRYAN HAKOB

*PhD in Economics, Associate Professor,
GSU Lecturer*

VARDANYAN NINA

ANAU Lecturer

The education system is key to the socio-economic development of each country, to improve the welfare of society and increase social security.

The purpose of the study is to identify the problems of modernization of the higher education system based on research and analysis, to outline improvement paths that can ensure further continuous development of the system. As a result of the analysis, we found that if the level of enrollment of students in high schools remains at the same level, and the trends in migration, fertility and infant mortality in Armenia continue, the downward trend in demand for higher education will continue.

Keywords: *higher education, financing, demand, educational services market, vocational education market, migration, birth rate, human resources.*

ИЗУЧЕНИЕ СПРОСА НА ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПУТИ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ

ХАЧАТРЯН АКОБ

*Кандидат экономических наук, доцент,
Преподаватель ГГУ*

ВАРДАНИЯН НИНА

Преподаватель НАУА

Система образования имеет ключевое значение для социально-экономического развития каждой страны, для повышения благосостояния общества и повышения социального обеспечения.

Цель исследования - выявить проблемы модернизации системы высшего образования на основе исследований и анализа, наметить пути совершенствования, которые могут обеспечить дальнейшее непрерывное развитие системы. В результате анализа мы обнаружили, что если уровень зачисления учащихся в старшие школы останется на том же уровне, а тенденции миграции, рождаемости и младенческой смертности в Армении сохранятся, то тенденция к снижению спроса на высшее образование сохранится.

Ключевые слова: *высшее образование, финансирование, спрос, рынок образовательных услуг, рынок профессионального образования, миграция, рождаемость, кадровый потенциал.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.07.2020թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 17.09.2020թ.: